

GİRİŞİMCİLİK VE KIRSAL KADINLAR

Ar. Gör. Müge KANTAR⁽¹⁾

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, girişimcilik konusunu kırsal kadınlar açısından incelemeye yöneliktir. Buna bağlı olarak ilk önce konu ile ilgili tanımlara yer verilmiş ve girişimcilik kavramı, benzer özellikler taşımalarından dolayı, Türkiye ve Üçüncü Dünya Ülkeleri açısından incelenmiştir. Daha sonra kırsal kadınların girişimci olup olmadıkları tartışılmış ve son olarak da kırsal kalkınmada bir araç olarak kullanılabilir olan kırsal kadın girişimciliğini geliştirmek için öneriler yapılmıştır.

ABSTRACT

Entrepreneurship and Rural Woman

The aim of this study is to analyse entrepreneurship concept from the rural women standpoint. First, some definitions related to subject have been made and entrepreneurship concept has been analysed for Turkey and Third World Countries because of their similarities. After, question of "are rural women entrepreneurs" has been discussed and finally some suggestions to develop rural women entrepreneurship as a development tool have been made.

1. Giriş

Kadınların işgücüne katılımları, gerek ulusal düzeyde gerekse aile içinde artmakta ve bunun aile içindeki katkısı bilinmektedir. Dolayısıyla, kadınlar ev işleri, çocuk bakımı v.b. yeniden üretim⁽²⁾ faaliyetleriyle bir yandan sosyal bir birim olan ailenin bütünlüğünü sağlamakta, diğer yandan ailenin ekonomik sorumluluğunu da paylaşmaktadır.

---

(1) Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

(2) Yeniden üretim (Re-Production): Üretim, yeniden üretim ve toplumsal ilişkileri düzenleme olarak kadınlara atfedilen 3 rolden birisidir. Yeniden üretim faaliyetlerine yemek yapma, bulaşık yıkama su ve yakacak temini, temizlik, çocuk bakımı ve eğitimi, ev idaresi gibi sürekli tekrarlanan faaliyetler girmektedir (ICIMOD, 1997).

Türkiye’de kadın istihdamını incelediğimizde; bunun tarım sektöründe yoğunlaştığını görmekteyiz. Türkiye’de istihdam edilen toplam kadın nüfusun %74’ü tarım sektöründe yer almaktadır (DİE,1998). Erkek işgücününün tarımdan kopması nedeniyle tarım sektöründeki toplam çalışan nüfusta görülen azalma, kadının erkek işgücü yerine ikame edilmesini sağlamakta ve “tarımın kadınlaşması” sonucunu getirmektedir (Eser,1997).

Kırsal kadınların kentteki kadınlara göre daha yüksek oranda işgücüne katıldıkları ve dolayısıyla daha düşük bir işsizlik oranına sahip oldukları bilinmektedir. Nitekim, kırsal kadınların % 51.0’ı işgücüne katılırken, bu oran kentsel kesim kadınları için %15’tir. Yine işsizlik oranı kırsal kesimde %1.7 iken, kentsel kesimde % 13.8’dir. Bu rakamlar kırsal kesim kadını için olumlu gibi görülmekle birlikte, kırsal kesimdeki kadın istihdamı genelde ücretsiz olduğu için umut verici değildir. Kırsal kesimde istihdam edilen kadın nüfusun %83’ü ücretsiz aile işgücü statüsündedir (DİE,1998).

Kadın istihdamının kırsal ve kentsel kesimde arzu edilen nitelikte olmaması, özellikle kırsal kesimde yüksek orandaki istihdamın ücretsiz olması, son yıllarda istihdamın artırılması için “kadın girişimciliğinin” desteklenmesi konusunu gündeme getirmiştir. Konuyla ilgili olarak gerek devlet, gerek akademik çevreler, gerekse sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşlar tarafından bir takım çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye’de Kadın girişimciliği konusu, kapsamlı ve geniş olarak ilk kez 1992 yılında İstanbul’da yapılan bir sempozyumla gündeme girmiştir. Yine aynı yıl Türkiye’de Kadın Girişimciliği semineri yapılmıştır. Bunu, Türkiye’de Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi için çıkan kararname izlemiştir (Ecevit,1993). Son gelişme ise 1997 yılında yapılan ve istihdamın özel bir boyutu olan girişimcilik kavramını da içeren Kadın İstihdamını Geliştirme Projesidir.

Türkiye’de Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün kurulmasıyla ve uluslararası desteklerle kadın ve girişimcilik konusu biraz daha önem kazanmıştır. Bununla birlikte kadın ve girişimcilik çalışmaları çok yeni olup, genelde kentli kadınları ele alan çalışmalarda ve orta ölçekli girişimlerde yoğunlaşmaktadır.

Kadınların güçlenmesi, istihdamlarının artışı, kalkınmaları ve gelir getirici bir işe sahip olmalarında önemli bir konu olan girişimcilik, mevcut çalışmalarda, kırsal ve kentsel alanlarda birbirinden farklı şekilde oluşmaktadır. Bunun sebebi genelde kırsal ve kentsel alanların, sosyo-ekonomik açıdan farklı imkanlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü her iki kesimde sorunlar, yaklaşımlar ve politikalar birbirinden çok farklıdır. Örneğin; kırsal kesimdeki kadınlar genelde el sanatları, ev ekonomisi gibi çalışmalarla bireysel olarak geliştirilmeye çalışılırken, kentsel kesimdeki kadınlar konfeksiyon, dikiş-nakış, bijuteri, restoran vb. bir çok

ticari faaliyet/hizmet kolunda girişimci olabilmektedir. Bununla birlikte hem kentsel, hem kırsal kesimde yapılan/önerilen faaliyetler, kadınları genelde kadınlık rolleri ve yeniden üretim faaliyetleri içinde ele alan çalışmalardır.

Girişimcilik konusunun önemi ve bir takım sorunlardan hareketle bu makalede, Türkiye’de gerek kırsal kadınların istihdamını artırmada, gerekse kırsal kalkınmada bir araç olarak kullanılabilir olan kırsal kadın girişimciliğinin mevcut durumunu, özelliklerini ve sorunlarını incelemek amaçlanmıştır. Girişimcilik kavramının değişik kurum ve kişilerce farklı şekillerde ifade edilmesinden dolayı önce girişimci ve girişimcilik ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. 3. Dünya Ülkelerindeki kırsal kadınlar ve Türkiye’deki kırsal kadınların girişimcilik özelliklerinin benzerliğinden dolayı, 3. Dünya Ülkelerindeki kırsal kadınların da mevcut durumlarına değinilmiştir.

2. Girişimci ve Girişimcilik ve Girişimcilik Kavramları

Gelişmeyle birlikte, toplumsal kurumlarda oluşan değişimler sonucu bir takım kavramlar da değişmekte hatta bir kavramın birden çok tanımı olabilmektedir.

Girişimci ve girişimcilik kavramları da ele alındığı konuya göre farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Hatta çoğu zaman tanım yerine açıklamalar yapılmaktadır.

Sözlük anlamlarına bakıldığında, girişimcilik : Kâr elde etmek amacıyla bir üretim faaliyetini organize etme; bir çıktı üretmeye yönelik olarak emek-sermaye gibi üretim faktörlerini biraraya getirme; girişimci ise: Temelde kâr elde etmek üzere değişik amaçlarla, gerekli riski göze alarak, toprak-emek-sermaye gibi üretim faktörlerini biraraya getiren, mal veya hizmet temini için gerekli ortamı hazırlayan kişi olarak açıklanmaktadır (Demir ve Acar,1993).

Girişimcilik kavramı kadınlar açısından ele alındığında ise durum biraz daha farklılaşmaktadır. Kadın girişimciliği çok farklı iş alanlarını ve farklı büyüklükteki faaliyetleri kapsadığından homojen bir grup veya kategori değildir (Ertürk,1993).

Değişik kurumların girişimci kadın tanımını farklı şekilde yapmalarından dolayı Türkiye’de kadın girişimcilerin sayısı değişik kaynaklarda farklı şekillerde ifade edilmektedir. Örneğin, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu’nun (TESK) 1992 yılında yaptığı çalışmaya göre, Türkiye’de girişimci kadınların oranı %1.4 olarak görülürken⁽¹⁾ (Aktaran; Ecevit,1993), DİE’nin aynı yıl için verdiği rakam (toplam çalışan kadınlar içinde girişimci kadınların, yani işveren + kendi hesabına çalışan kadınların oranı) %13.4 olarak görülmektedir (DİE,1995).

(1) TESK’nun son yıllardaki rakamlarına, kurum henüz bilgisayar sistemine geçmediği için ve konuyla ilgili süreli yayınları olmadığı için ulaşılamamıştır.

Bunun nedeni, kurumların sadece kendi bünyelerine kayıtlı olan kadınları girişimci kadın olarak kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. DİE'nin 1996 yılı için verdiği rakam ise %8.4'tür (DİE,1998).

Kırsal ve kentsel olarak bir ayrımına gittiğimizde ise, kırsal kesimin sahip olduğu bazı olumsuz özellikler açısından bu rakamın kentsel kesimden düşük olması beklense de, toplam kadın istihdamı içindeki kırsal kadın girişimci oranı kente göre yüksek çıkmaktadır. Nitekim, 1996 yılı için toplam kadın istihdamı içinde kırsal kadın girişimcilerin oranı %6.5 iken, kentsel kadın girişimcilerin payı %1.9 olarak görülmektedir (DİE,1998). Bununla birlikte, kırsal kesimde işveren olan veya kendi hesabına çalışan kadınların bu faaliyetlere başlamaları daha çok eşlerinin ölmesi, çalışmak için yurt dışına veya şehre gitmesi gibi durumlarda ortaya çıktığı için gerçek anlamda bir kadın girişimciliğinden bahsetmek pek mümkün gibi görünmemektedir. Diğer bir ifadeyle kadınlar farkında olmadan ve zorunlu olduklarından bu statüyü almışlardır.

Kentsel kesimde ise bir takım iş anlaşmaları yapmış ve piyasayla bağlantısı olan kadınların çeşitli nedenlerle (kira, vergi, stopaj, toplumca kırılmaktan kaçınma vb.) bu bağlantılarını belirtmemeleri durumunda girişimci kadınların tam sayısına ulaşamayacağı açıktır (Ecevit,1993) . Dolayısıyla %1.9 rakamına da şüpheyle bakılması gerekmektedir.

Sonuçta, elimizdeki mevcut istatistiksel göstergelere dayanarak gerçek girişimci kadın sayısı ile ilgili rakam vermek zorlaşmaktadır. Bu sebeple, yani tanımlama ve istatistiki bilgilerin yetersizliğinden dolayı, kadın girişimci üzerinde birçok açıklama ve tanım yapılmaktadır⁽¹⁾. Bu tanım ve açıklamaların hemen hemen tek ortak noktası ise; girişimci kadının, üretimin başından sonuna kadar olan tüm aşamalarına aktif katılımcı ve özellikle de karar verici olmasıdır. Bu tanımlamalarda, kırsal ve kentsel kadın girişimci ayrımına gidilmemekte ve kadınlar tek bir kategori olarak ele alınmaktadır. Ecevit de (1993) kırsal ve kentsel kadın ayrımına gitmeden kadın girişimcilerin özelliklerini genel olarak şu şekilde özetlemiştir ;

- a) Ev dışı bir mekanda, kendi adına kurduğu bir (veya birkaç) işyeri olan;
- b) Bu işyerinde tek başına veya istihdam ettiği diğer kişilerle çalışan ve/veya işin sahibi olması sıfatıyla ortaklık kuran;
- c) Herhangi bir mal veya hizmetin üretilmesiyle ilgili faaliyetleri yürüten, bu mal veya hizmetin dağıtım, pazarlama ve satışını yapan/yaptıran;
- d) İş ile ilgili olarak ilişkiye girmesi gereken kişi, örgüt, kurum ve kuruluşlarla kendi adına ilişki kuran;

⁽¹⁾ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ecevit,1993.

- e) İş sürecinin örgütlenmesi, mal ve hizmet üretiminin planlanması, işyerinin işletilmesi, kapatılması veya işin geliştirilmesi konusunda kendisi karar veren;
- f) İşinden elde ettiği kazancın yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan kadındır.

Ecevit'in bu açıklamaları daha çok kentsel kesime yönelik görülse de, şüphesiz kırsal kesim için de geçerlidir. Kırsal kesimdeki kadınların kentsel kesime göre daha dezavantajlı konumda olmalarından dolayı, girişimcilik faaliyetleri bilinçsizce, organizasyondan uzak ve kesikli olarak yapılmaktadır. Bu durum ise kırsal kadın girişimciliği kavramını ortadan kaldırmakta ve bu faaliyetlerin gelir getirici veya aile bütçesine katkı sağlayan faaliyetler olarak görülmesine imkan vermektedir. Dolayısıyla, tanımlarda genelde kentsel kadın ifade edilmektedir.

Girişimcilik kavramında tanımla birlikte dikkat edilecek önemli bir konu da girişimcilik faaliyetinin büyüklüğü/kapsamıdır. Girişimcilikle birlikte genelde işyerinin/işletmelerin ölçekleri üzerinde konuşulmaktadır.

Buna göre girişimcilik; genelde mikro girişimcilik, mikro ve küçük ölçekte girişimcilik, küçük ve orta ölçekte girişimcilik olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmadaki temel yaklaşım ise işyerinde/işletmede çalışan/çalıştırılan kişi sayısıdır (Anonim,1996).

Gelişmekte olan ülkelerde küçük işletme kavramı yerini mikro girişimciliğe bırakmaktadır. Mikro girişimcilik; düşük gelirli işletmelerin sahip olduğu ve işlettiği, beş veya daha az sayıda kişinin çalıştığı/çalıştırıldığı çok küçük işletmelerdir. Bu kavramlar ve özellikle işyerinde/işletmede çalışan/çalıştırılan kişi sayısı, ülkeden ülkeye ve girişimcilik faaliyetinin özelliğine göre değişik şekillerde tanımlanmaktadır (Anonim,1996).

Mikro girişimcilik, kayıtlı olmayan girişimci ve işletmelerin yanı sıra, aile tarafından işletilen (aileden bir kaç kişinin çalıştığı) girişimleri kapsar ve düşük yatırım sermayesi ile çalıştırılır. Mikro girişimciliğin en önemli özelliği ise, iş sahibinin girişimle ilgili alınacak kararlarda bağımsız olmasıdır (Anonim,1996).

Mikro ve küçük ölçekli girişimcilik kavramlarının çoğu zaman karıştırılmasından dolayı Tablo 1'de bu kavramlar arasındaki farklara yer verilmiştir.

Tablo 1. Mikro ve Küçük Ölçekli Girişimler Arasındaki Farklar

Mikro Girişimcilik	Küçük Ölçekli Girişimcilik
1. Giriş kolaydır	1. Giriş zordur
2. Girişim aile mülkiyetindedir	2. Ortak mülkiyet vardır
3. Yapılan iş küçük ölçeklidir	3. Yapılan iş geniş ölçeklidir
4. Emek-yoğun çalışılır ve hazır teknoloji kullanılır	4. Sermaye-yoğun teknoloji vardır
5. Yetenek ve beceri için formal eğitime ihtiyaç yoktur	5. Yetenek ve beceri formal eğitime kazanılır
6. Düzensiz ve rakabetçi pazar özelliğindedir	6. Korunmalı ve düzenli pazar özelliğindedir
7. Girişimciler kayıtlı değildirler	7. Girişimciler kayıtlıdır
8. Yerel kaynaklara güven duyulur	—

Kaynak: Anonim,1996.

3. Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kırsal Kadın Girişimciliği

Bir çok üçüncü dünya ülkesinde kadınlar kırsal kesimde basit olarak ticari faaliyetlerle ilgilenmektedirler. Özellikle küçük çapta ticaret ve girişimcilik büyük miktarda sermaye ve eğitim gerektirmediği için de cazip bulunmaktadır. Genellikle, doğal gıdalar ve işlenmiş gıda ürünleri, el sanatları kadınların küçük çapta yaptıkları faaliyetleri oluşturmaktadır (Epstein,1993).

Örneğin Jamaika'da kırsal kadınlar seyyar satıcılıkla ticaret yaparak bir nevi mikro ölçekli girişimin öncülüğünü yapmaktadırlar. Bu kadınlar uzak ve ulaşılamayan kırsal yerlerden mevcut ürünleri toplayarak küçük çiftçiler ve pazar arasında önemli bir bağlantı sağlamaktadırlar. Yine Batı Afrika'da kadınlar tahminen ev içi (domestik) üretimin (çiftlik ve deniz ürünleri) %60-90'ını kendileri pazarlamaktadırlar. Özellikle dumanlanmış ürünler (balık, et vb.) ve hazır pişirilmiş yiyecekler en çok yapılan işler arasındadır. Kenya'da ise kadınların %50'si kendi ürettikleri ürünleri pazarlamaktadırlar. Endonezya, Filipinler, Papua Yeni Gine ve birçok üçüncü dünya ülkesi de bu konuda verilebilecek örnekler arasındadır (Epstein,1993).

Kısaca birçok üçüncü dünya ülkesinde, kadınlar içinde buldukları şartlara göre, gerek Jamaika'daki gibi aracılık yaparak, gerekse kendi ürettiklerinden satarak basit bir şekilde ticaretle veya mikro girişimcilikle uğraşmaktadırlar. Bununla birlikte kadınlar kendilerini geliştirememekte ve geçimlik düzeyde bu faaliyetlere devam etmektedirler.

Üçüncü dünya ülkelerinde kırsal kesimde kadınların genelde mikro düzeyde girişimci olması ve işlerini daha fazla genişletememelerinin sebeplerini Epstein (1993) şu şekilde özetlemiştir;

a) Kadınların banehalkı reisi olduğu durumlarda kadına yüklenen ağır sorumluluklar kadını girişimcilik faaliyetlerinden uzaklaştırmaktadır. Nitekim, bugün dünyada yaklaşık her üç evden birinin kadınlar tarafından yönetildiği tahmin edilmektedir,

b) Düşük gelir ve kredi yetersizliği bir çok kırsal kesim kadınının işini genişletmesine engeldir,

c) Kültürel normlar kadını olumsuz etkilemektedir. Bir çok kültürde hala kadının birincil sorumluluğunun evi olduğu kabul edilmektedir,

d) Birçok geleneksel toplumda kadının davranış ailenin ve tüm akrabaların namusunu -şerefini temsil etmektedir. Özellikle müslüman toplumlarda görülen bu durum kadını sınırlamaktadır ve kadın ancak mecbur olduğu durumda (örn: eşinin çalışmak için başka bir şehre veya ülkeye gitmesi vb.) çalışabilmektedir,

e) Üçüncü dünya ülkelerinde genelde yetersiz tarım arazisi ve istihdam olanakları kırsal kadınları mikro girişimci yapmaktadır .

Bu özelliklerin dışında ise genel olarak kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü ve buna bağlı olarak kendi becerilerinin farkında olmamaları diğer önemli faktörler arasındadır.

4. Türkiye’de Kırsal Kadın Girişimciliğinde Engeller ve Sorunlar

Gerek Türkiye’de gerekse birçok 3. Dünya Ülkesinde kırsal kadın girişimciliğindeki engeller ve sorunlar benzerlik göstermektedir. Türkiye’deki durum ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Kırsal kesimde girişimciliğin kentsel kesimden daha farklı oluşmasına neden olan ve girişimciliğin gelişimini engelleyen faktörler hem kadınların özel konumlarından hem de kurumlardan kaynaklanmaktadır. Bu engeller kadınları mikro düzeyde girişimci olmaya teşvik etmekte, aynı zamanda mikro düzeyde girişimci kalmasına ve daha fazla gelişememelerine neden olmaktadır. Bu engelleri ilk olarak kadın açısından ele alırsak ;

a) Kırsal kesimde gelirin düşük olması,

b) Ürün fazlasının değerlendirilmek istenmesi,

c) Düşük eğitim düzeyinden dolayı resmi sektörlerde iş bulmanın kırsal kesim için zor ve çok sınırlı olması,

d) Kadının geleneksel rollerinin, iş gücüne katılmasını sınırlaması ve evde mikro düzeyde girişimci olmasına imkan vermesi (örneğin: terziilik, salça satışı, yufka ekmek yapımı, yumurta satışı vb.).

e) Kadın statüsüne karşı toplumdaki değer yargılarının kadınlık rolleri içinde kalması ve buna bağlı olarak kadınların da kendilerini toplumda girişimci olarak görememesi., sayılabilir.

Konuyu kurumlar açısından ele alacak olursak ;

- a) Konunun yeterince önemsenmemesi,
- b) Genelde kentsel kesim için girişimcilik kavramının düşünülmesi,
- c) Çalışmaların kalkınma modeli içinde ele alınması,
- d) Kadını aktif katılımcı düşünmeme (karar verme vb.),
- e) Önerilen faaliyetler için pazar araştırması ve bölgeye uyumlu olup olmadığının incelenmemesi (Örneğin; halıcılık, ipekböcekçiliği),
- f) Faaliyetlerin mikro yerine küçük ve orta ölçekte yoğunlaştırılması (örneğin bankalar kredilerini küçük ve orta düzeydeki işletmelere vermektedirler),
- g) Kurumların takip ettikleri prosedürlerin uzun ve karışık olmasıdır.

5. Türkiye’de Kırsal Kadın Girişimciliği

Türkiye’de girişimcilik, sadece kırsal kesim için değil kentsel kesim için de yeni bir kavramdır. Buna rağmen kentsel kesimde bir kadın girişimciliğinden bahsedilebilirken, kırsal kesim için bu söz konusu değildir. Çünkü kırsal kesimde yapılan çalışmalar genelde kalkınma çalışmaları içinde yer alan ve kadını bireysel olarak geliştirmeyi hedefleyen (halıcılık, konserve yapımı, ev ekonomisi ile ilgili faaliyetler gibi) uygulamalar olmaktadır. Dolayısıyla, kırsal kesimde gerçek anlamda (veya bilinçli) bir kırsal kadın girişimciliği faaliyetinden bahsetmek pek olanaklı değildir.

Bu aşamada tartışılan bir diğer konu da kırsal kadınların girişimci olup olmadıklarıdır. Türkiye’de herhangi bir kuruma resmi olarak kayıtlı olmayan kişiler istatistiksel olarak girişimci değerlendirmesinin dışında kalmakta ve dolayısıyla gerek kentsel gerekse kırsal kesimdeki kayıt dışı küçük çabalar (mikro düzey) girişimcilik olarak nitelendirilememektedir. Aynı zamanda, toplum tarafından da kadınların yaptıkları küçük çaplı faaliyetler genelde boş zaman uğraşları olarak görüldüğünden, girişimcilik kapsamında düşünülmemektedir. Bununla birlikte, girişimci olarak dikkat edilmesi gerekli olan en önemli koşulun, kadınların üretimin/hizmetin başından sonuna kadar aktif katılımcı, karar verici olması ve denetim sahipliği olduğu düşünülünce kırsal kesimdeki kadınların da girişimci olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Özellikle kırsal kesimde kadınlar tarafından düzensiz olarak pazara sunulan ürünler, diğer bir ifadeyle küçük çaplı ticari faaliyetler , mikro girişimcilik tanımında ifade bulmaktadır ve bu şekilde değerlendirilmelidir.

Kırsal kesimde kadınların mikro girişimci olarak evde ürettikleri ürünlerden biber salçası veya peynir üretimini Tablo 1’e göre yorumlarsak, bu ürünlerin mikro girişimciliğin yapısına uygun olduğunu görebiliriz. Kısaca açıklarsak;

1.Kadınların bu ürünleri satmak için pazara girmeleri kolaydır ve kadınlar herhangi bir semt pazarına giderek bu ürünlerini satabilirler.

2.Bu faaliyet tamamen aile mülkiyetindedir. Yani evdeki kadınlar (anne, genç kız, gelin vb.) tarafından yapılmaktadır.

3.Genelde geçimlik üretim yapan aileler artık ürünlerini değerlendirdikleri için pazara sunulan üretim küçük ölçeklidir (örneğin; 10-15 kilo peynir, 40-50 kilo biber salçası vb.).

4.Bu ürünlerin üretimi için kullanılan teknoloji emek-yoğundur, en fazla salça çekme makinesi veya krema makinesi kullanılır.

5.Bu ürünleri üretmek ve pazara sunmak için formal eğitime gerek yoktur.

6.Ürünlerin üretimi tamamen pazara yönelik olmadığı için, yani ihtiyaç fazlası satıldığı için, ürünlerin pazara sunulması kesiklidir veya düzensizdir. Diğer taraftan, bu özellikte birçok girişimci olduğu için piyasada rekabet vardır .

7.Bu girişimciler resmi olarak kayıtlı olmadıkları için , yapılan satışlar belgelendirilememektedir. Yani kayıt dışıdır.

8. Yapılan faaliyet mikro düzeyde olduğu için gerek satışta, gerekse hammadde temininde yerel kaynaklar kullanılmaktadır.

Kırsal kesimde kadın tarafından üretilen diğer ürünler de (tarhana, kurutulmuş mantar, pekmez, kekik suyu, yufka ekmek, yoğurt vb.) aynı şekilde düşünülebilir. Sonuç olarak mikro girişimcilikte, özellikle üretim ve satışla ilgili tüm kararların girişimci tarafından verilmesi önemli bir özelliktir ve bu aşamada kadınlar bu özelliğe sahiptirler.

Kadınların evde üretip pazarda ve köy içinde sattıkları salça, bazlama, ekmek vb. ürünler, aslında kadınların bilinçsiz bir şekilde yaptıkları mikro girişimcilik faaliyetleri olmaktadır. Kalkınma modeli olarak düşünülen çalışmalar içinde de bu faaliyetleri geliştirici hususlar çok fazla dikkate alınmadığı için, kırsal kesimde herhangi bir şekilde girişimcilik kavramı oluşmamaktadır. Örneğin; bu çalışmalarda en fazla rağbet gören halı dokumacılığı her yönüyle kadınlara devredilebilecek ve kadını girişimci yapabilecek bir faaliyet olmasına rağmen bu şekilde benimsetilmemekte ve en fazla başarısızlığa uğrayan bir faaliyet kolu olmaktadır. Bu faaliyet içinde kadınlar daha çok işgücü açısından kullanılmakta ve üretimden satışa kadar olan aşamalarda karar verici olarak düşünülmemektedir. Nitekim, Berik (1993) bir çalışmasında, Türkiye’de kırsal kesimde halı dokumacılığının, küçük üreticilik, evde tüccara bağımlı dokuma ve atölye üretimi olarak üç üretim biçimi altında yürütüldüğünü saptamış olup, her üç üretim biçiminde de dokuyucuların (abla, kardeş,anne ve kızları vb.) şehirdeki ihracatçı-tüccardan köye uzanan araçlar zincirinin en son halkasına olan bağlantılarının çoğunlukla doğrudan değil, hanenin erkek üyeleri aracılığıyla.

olduğunu belirtmiştir. Bunun doğal sonucu olarak da, dokuyucunun ürettiği halı vb. şeyler çoğunlukla babası, kocası yada kayınbabası tarafından satılmaktadır.

Dolayısıyla kadınlar gerek hammadde temininde gerekse pazarlamada tüccara, kendi akrabalarına vb. kişilere bağımlı hale gelmekte, çoğunlukla gelir üzerinde denetimleri kalkmaktadır ve doğal olarak da girişimcilik kavramından uzaklaşmaktadır.

Sonuç olarak, kırsal girişimcilik bilinçsizce kadın tarafından genelde gıda üretimi için yapılmakta ve mevcut kurumların kırsal kesimde girişimciliği geliştirmek için bilinçli bir çabası bulunmamaktadır.

Kırsal alanda kadınlarla ilgili yapılan faaliyetlerinin kentsel kesimden en önemli farkı ise, kırdaki bunların merkezden başlatılması iken kentsel kesimde kadınların da bizzat bu faaliyetlere başlayabilmesidir. Bundaki temel etmenlerden biri sosyo-ekonomik farklılık iken, diğeri ise kırsal kesimde bu tür çalışmaların genelde "kalkınma modeli" olarak alınmasıdır. Yani kırsal kesim için doğrudan bir girişimcilik teşviki düşünülmemiş olup, eğitim çalışmaları ve kırsal kalkınma modelleri içinde kadınların kendilerini bireysel olarak geliştirecek çalışmalar düşünülmüştür. Dolayısıyla dikiş-nakiş kursları, halıcılık vb. en çok uygulanan faaliyetler olmuştur.

6. Türkiye'de Kadın Girişimciliği ile İlgili Bazı Kurumlar ve Faaliyetleri

Kırsal kesimde kadın girişimciliği ile doğrudan ilgili özel bir çalışma ve kurum bulunmamaktadır. Mevcut çalışmalar, kadın girişimciliğini değişik toplantılarda ve genelde projelerin bir alt faaliyeti olarak ele almaktadırlar. Özellikle, girişimcilik ile ilgili olarak ele alınan konular içerikleri ve şartları itibariyle genelde kentli kadına yönelik olmaktadır. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler, Ticari Bankalar kırsal kadın girişimciliği ile dolaylı olarak yani proje kapsamında, kredi temininde vb. durumlarda ilgilenen kurumlardan bazılarıdır.

Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSS) doğrudan kadınlara yönelik bir kurum olması itibariyle ümit vericidir. Son yıllarda, kadınlarla ilgili istihdam olanakları üzerinde yoğunlaşmıştır ve bu aşamada kırsal kadın ayırımına da gidilmiştir. Bunun yanısıra Ankara'da yine Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü nezdinde Birleşmiş Milletler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak projesi olan Kadının Kalkınmaya Katılımını Geliştirme Ulusal Programı adı altında düşük gelirli köylü kadınlarının gıda ve gıda ile ilgili ürünlerini satmaları için değişik şehir merkezlerinde sürekli satış merkezleri kurulmuş ve bu iş için belirli günler ayrılmıştır. Bu projedeki temel amaç kadınların el emeklerinin

değerlendirilmesidir. Aynı kurum küçük girişimcilik projesinde sadece kentsel kesimi ele almıştır.

Bankalar girişimcilik ile ilgili olarak kadınlara kredi imkanı sunmaktadırlar. Genelde kırsal ve kentsel ayırım yapmamakta birlikte, sözleşme şartları itibarıyla doğrudan kentsel kadını ele almaktadırlar veya sundukları şartlar itibarıyla kadınlar doğrudan proje dışında kalmaktadırlar.

Halk Bankası bu kredi yardımı çerçevesinde kadınlara açmış olduğu girişimcilik kredisini 1997 yılında sona erdirmiştir. Bu kredi limiti 500 milyon TL olup, kadınlara 18-35 yaş sınırı ve ev kadını olma şartı getirmiştir. Garanti Bankası dış kaynaklı olarak hazırladığı Kredi Garanti Fonu çerçevesinde, projesi olan fakat teminat bulamayan kişilere (kadın veya erkek) kredi imkanı tanımıştır. Fakat kadın eğitim düzeyinin düşüklüğü, tecrübesizliği ve düşük düzeyde sosyal güvenlik kapsamında olmaları Garanti Bankasının doğrudan kadınları ele almasını engellemektedir (Eser,1997).

Sonuç olarak, daha önce de belirttiği gibi, kurumların yaptıkları faaliyetler kadınlara girişimciliği benimsetecek türden değildir. Aynı zamanda bankaların verdikleri kredilerden de, açıkça kırsal kentsel ayırım yapmasalar da, öne sürdükleri şartlar/prosedürler itibarıyla genelde kentli kadınların yararlanabileceği görülmektedir.

7. Sonuç ve Öneriler

Kadın girişimciliği hem kırsal, hem de kentsel kesim için önemli bir konu olmakla birlikte, özellikle kırsal kesim açısından başarılı bir örnek vermek çok olanaklı değildir. Mevcut çalışmalar, belirli kurumlar veya kişiler tarafından geliştirilen programları çerçevesinde ele alınan faaliyetlerdir. Ayrıca, kadın girişimciliğinin yeni bir kavram ve faaliyet olması nedeniyle, gerek tanımlamalar açısından gerekse dikkate alınacak kesim açısından bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Bu aşamada, doğrudan kırsal kadınları hedef alan bir çalışma da bulunmamaktadır.

Özellikle, girişimci kadın kategorisi içine kimlerin dahil ediliş kimlerin dışarıda bırakılması gerektiği üzerinde henüz bir ortaklık sağlanabilmiş değildir. Dolayısıyla, girişimci kadın kesiminin genişliğini saptarken karşılaşılan güçlüklerden biri eksik bilgi edinme, diğeri de tanımlamadan doğan güçlüklerdir (Ecevit,1993). Dolayısıyla mevcut istatistiksel göstergeler tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır.

Bunların dışında, konuyla ilgili kurumların yaklaşımı ve kadınların özel konuları (düşük eğitim düzeyi, toplumda kadına verilen sınırlı roller vb.) açısından bir takım sorunlar yaşanmakta, bu da kadın girişimciliğinin gelişmesini engellemektedir.

Kırsal kesimde kadın girişimciliğinin geliştirilmesini sağlayabilmek için aşağıda önerilen faaliyetler faydalı olabilecektir ;

a) Kırsal kesimdeki sosyo- ekonomik yapı ve kadının özel durumu itibariyle konunun devlet ve sivil toplum örgütleri tarafından birbirine paralel bir şekilde, yani birbirini destekler nitelikte ele alınması/teşvik edilmesi,

b) Gerek kamu gerekse sivil toplum örgütleri için en uygun yaklaşım ise kadınları aktif katılımcı olarak ele almak, özellikle örgütleyerek yaklaşmak,

c) Yapılacak kalkınma çalışmalarında ise konuya özel olarak eğilmek ve kadının kendi kendini idame ettirebilmesine imkan verecek girişim özelliği olan faaliyetlere ağırlık vermek,

Bu faaliyetleri uygulama sırasında ise aşağıdaki öneriler dikkate alınabilir,

a) Kadınların katılımını ve bilinç düzeyini artırmak için gönüllü kuruluşlar ve kişiler aracılığıyla eğitim semineri düzenlemek,

b) Kadınların işe hazırlanması için iş ile ilgili dersler, rehberlik, danışmanlık hizmetleri vermek (örn: iş idaresi, temel muhasebe vb.),

c) Kalıcılığı ve katılımı sağlamak için genç ve orta yaştaki insanlara daha fazla ağırlık vermek,

d) Bankalar veya özel kurumlar aracılığıyla, kadınların önemli sorunu olan sermaye yetersizliğini azaltmak için özel projeler geliştirmek (bankalar özellikle kredi verme dışında, bu kredinin verimli kullanılabilmesi ve girişimcileri ortaya çıkarmak için danışmanlık statüsünde eğitim çalışmaları yapılabilir).

e) Türkiye'deki kırsal kesimin özelliklerinden dolayı uygulamalarda kadını öncelikle toplu girişimciliğe yöneltmek ve bu aşamada kurum olarak danışmanlık yapmak gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle örgütlü yaklaşım dikkate alınmalıdır. Bilinçli ve uzun vadede kadını güçlü kılacak bir çalışma ancak örgütlü (veya organize) yaklaşım ile gerçekleştirilebilmektedir. Çünkü kırsal kesimde kadın hem tek başına rahat hareket edememektedir hem de mali yöndeki sorunlar ancak böyle bir yaklaşımla azaltılabilecektir.

Örneğin, kadınların düşünceleri alınarak oluşturulacak gerek el sanatları gerekse gıda üretimi gibi projelerde, kadınlar üretimin başından sonuna kadar tüm aşamalarda hiyerarşik olarak görevlendirilebilirler. Genç kızların ve yeni evli kadınların çarşıya gitmeleri hoş karşılanmadığı için üretim aşamalarından bu kişiler sorumlu olurken, hammadde temininde ve/veya pazarlamada yaşlı veya orta yaşlı kadınlar görevlendirilirilebilir. Kadınlar arasında, işin niteliğine göre değişmekle birlikte genelde 4-5 kişiden oluşan gruplarla ve grup içinde de görev dağılımı yaparak ve bir lider seçerek, hem rekabet yaratmak hem de oto-kontrolü sağlamak amacıyla işbölümü yapılabilir. Ayrıca, proje süresince ve sonrasında belirli bir süre için kadınlara danışmanlık hizmeti verecek bir proje uzmanı sürekli kontrol ile kadınların bu işi yaparken karşılaştıkları sorunları tespit

edip gerekli önlemleri alabilir ve buna göre elemanları değiştirebilir veya eğitim çalışmalarını yapabilir.

Aynı yapı kırsal turizm için de kullanılabilir. Özellikle dağlık alanlarda, şehirden uzaklaşmak isteyenler için uygulanacak olan küçük ve fazla lüks olmayan pansiyonlarda kadınlar önemli roller üstlenebilirler. Pansiyonların temizliği, sabah kahvaltısında yöreye ait doğal ürünler hazırlama, gelen misafirlere sembolik olarak kırsal hayatı tanıtmaya (hayvan sağımı, halı-kilim dokuma vb.) , pansiyonun muhasabesini tutma vb işler çok rahatlıkla kadınlar tarafından yapılabilecek işlerdir. Temizlik, yemek hazırlama vb faaliyetler zaten kadınların sürekli yaptığı ve özel yetenek isteyen işler değildir. Muhasebe gibi konular ise genç kızlara öğretilerek üstesinden gelinebilecek konulardır.

Son olarak tüm bu önerilerle birlikte, yapılacak her türlü faaliyetin başarılı olması için hem kurumlar hem de kırsal kesimdeki kadınlar açısından en önemli unsur ise, çalışmalarda tamamen gönüllü katılımın olmasıdır.

KAYNAKLAR

- ANONİM,1996. Supporting Women-Owned Businesses in Turkey: A Discussion of Needs, Problems, Opportunities, and Strategies. A Report Prepared for The Republic of Turkey, Prime Ministry Directorate General on The Status and Problems Of Women by Development Alternatives, Inc and Strategic Research Foundation, Ankara.
- BERİK,G.,1993. Türkiye’de Kırsal Kesimde Halı Dokumacılığı ve Kadının Ezilmişliği: Karşılaştırmalı Bir Tartışma. 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar (ed. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEMİR ve ACAR,1993. Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yayınları, 2. Baskı, İstanbul
- DİE,1995.İstatistiklerle Kadın 1927-1992. DİE Yayınları, Yayın No:1712, Ankara.
- DİE,1998. Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 1996. DİE Yayınları, Yayın No: 2113, Ankara.
- ECEVİT,Y.,1993.Kadın Girişimciliğinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi. Kadını Girişimciliğe Özendirme Ve Destekleme Paneli, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları Eğitim Serisi, Yayın No:74. Ankara.
- EPSTEIN,S.T.,1993. Female Petty Entrepreneurs and Their Multiple Roles. Women in Business: Perspectives on Women Entrepreneurs (Ed:Sheila Allen and Carole Truman), Routledge, London.

- ERTÜRK, Y., 1993. Girişimcilikte Örgütlü Dayanışma Yaklaşımı: Hindistan'dan Bir Örnek. Kadın Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları Eğitim Serisi, Yayın No:74. Ankara.
- ESER, Ş., 1997. Türkiye'de Kadın İstihdamı (DPT'na Hazırlanan Basılmamış Uzman Raporu).
- ICIMOD, 1997. Newsletter No:29, International Centre for Integrated Mountain Development, Nepal.